

Eskişehirli Osman Necâti ve Tefsîru'n-Necât Adlı Eseri Üzerine
Bir Değerlendirme

Merve Akıncioğlu *

Öz

Allah'ın (c.c.) Kur'an'da insanlığa göndermiş olduğu mesajı anlama ve yorumlama çabası Hz. Peygamber (s.a.s.) dönemiyle başlamış ve asırlarca sürdürölmüştür. Bu süreçte tefsir bir ilim haline gelmiş ve çeşitli tefsir kitapları telif edilmiştir. Bu tefsirlerden biri de 19. yy'da yaşamış Eskişehirli Osman Necâti'ye ait olan (ö.1293/1876) *Tefsîru'n-Necât* adlı eserdir. Söz konusu bu eser, Osmanlı Türkçesi ile telif edilmiş olup Kur'an-ı Kerim'in 30. cüzü olan Nebe'-Nas arasındaki sûrelerin yorumunu kapsamaktadır. *Tefsîru'n-Necât*, tefsirle ilgili bilinen geleneksel bilgileri teyit eden, rivâyet ve dirâyet metodunun birlikte işlendiği, tasavvufi yönü öne çıkan, âyetlerin anlaşılır bir üslupla açıklamalarının yapıldığı klasik bir eser niteliğindedir. Osman Necâti, âyetlerin tefsirinde fikhî ve kelâmî izahlara da yer vermiştir. Eserinde Mukâtil b. Süleymân (ö. 150/767), Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210), İmam Süyûtî (ö. 911/1505), Ebüssuûd Efendi (ö. 982/1574) gibi müfessirlerin eserlerinden kaynak olarak yararlanmıştır. Bu çalışmada, Osman Necâti'nin hayatı, ilmî şahsiyeti, eserleri, tefsirinin kaynakları, rivâyet ve dirâyet yönden tefsirindeki metodu ve tasavvufi terimlerle ilgili ortaya koyduğu yorumları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Metod, Osman Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, Osmanlı Müfessirleri.

An Evaluation on Osman Necâti from Eskişehir and His Work Named Tafsîr an-Najât

Abstract

The effort to understand and interpret the message sent to humanity by Allah (cc) in the Qur'an started with the period of the Prophet (PBUH) and lasted for centuries. In this process, tafsir has become a science and various tafsir books have been written. One of these tafsir works is *Tafsîr an-Najât* belonging to Osman Necâti living in Eskişehir in the 19th century (d. 1293/1876). This work in question has been written in Ottoman Turkish and includes the interpretation of the suras from an-Naba' to al-Nâs which constitute the 30th chapter of the Qur'an. *Tafsîr an-Najât* is a classical work that confirms the traditional knowledge about tafsir, the riwâya and dirâya methods are handled together, its mystical aspect is prominent and the verses are explained in a comprehensible manner. Osman Necâti also made explanations related to fiqh and kalâm in the tafsir of the verses. In his works, he has benefited from the works of the mufassirs such as Muqâtil b. Suleyman (d. 150/767), Fakhr al-Dîn al-Râzî (d. 606/1210), Abussuûd (d. 982/1574), al-Suyûtî (d. 911/1505). In this study, Osman Necâti's life, his scholarly personality, his works, his tafsir sources, his his

* Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi. mbasihl@hotmail.com.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6618-3872>.

Bu araştırma "Eskişehirli Müderris Osman Necati ve Amme Cüzü Tefsirindeki Metodu" adlı tezden oluşturulmuştur.

Bu makale "iThenticate" intihal tarama programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.

ATIF: Akıncioğlu, Merve. "Eskişehirli Osman Necâti ve Tefsîru'n-Necât Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 3 / 1 (Nisan 2019): 169-192.

Gönderim Tarihi: 5 Nisan 2019. Kabul Tarihi: 23 Nisan 2019. DOI Numarası: 10.31121/tader.549734.

Araştırma Makalesi. Yayın Tarihi: 30 Nisan 2019.

tafsir methodology from the aspects of riwâya and dirâya and his interpretations about the mystical terms are examined.

Keywords: Tafsir, Method, Osman Necâti, *Tefsîr an-Najât*, Ottoman Mufasssirs.

GİRİŞ

İslâm dünyasının 19. yüzyıldan itibaren yaşadığı sürecin ve geçirdiği değişimlerin Kur'an tefsiri alanında da birtakım etkileri olmuş, tefsir çalışmaları açısından gerek şekil gerekse muhteva bakımından önemli farklılıklar ortaya çıkmıştır. Özellikle klasik dönemde tefsir ilmi zirve kabul edilmiş, tefsir ilmi haricindeki diğer ilimler ise Kur'an'ı anlamada birer basamak kabul edilmiştir. Bu doğrultuda Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *Keşşâf*ı, Râzî'nin (ö. 606/1210) *Mefâtîhu'l-gayb*'ı, Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) *Envârü't-tenzîl*'i gibi eserler, Osmanlı dönemi tefsir çalışmalarına ışık tutmuş ve kendi dönemlerinde yazılan birçok esere kaynaklık etmiştir.² Bu bağlamda klasik dönemde İslâmî ilimler arasında daha çok açıklayıcı ve yorumlayıcı fonksiyona sahip olan ve Kur'an'ı özellikle dil ve tarih açısından açıklamaya çalışan tefsir ilmine kelâm ve fıkıh gibi ilimler de dahil olmaya başlamış, İslâm'ın inanç ve uygulamaya yönelik taraflarını doğrudan tefsirle temellendirme arayışları söz konusu olmuştur. Klasik dönemde tefsirler, ilmî üslûp ve muhtevaya sahipken modern dönemde daha çok güncel meseleleri ve neslin ihtiyaçlarını kapsayan çalışmalar telif edilmiştir. Modern dönem de Kur'an'ın tamamını tefsire dair eserlerin yanı sıra belli âyetlere ve konulara yoğunlaşan tefsir tarzı yaygınlaşmaya başlamıştır.³ Bu dönemde Kur'an'ın tamamının tefsir ve tercüme yapıldığı gibi tek bir cüz⁴, sûre⁵ yahut âyetler⁶ halinde tefsir ve tercüme de yapılmıştır. Sûre tefsirleri genellikle Fâtîha,⁷ Yâsîn,⁸ Mülk,⁹ İhlâs¹⁰ gibi sûreleri kapsamaktadır.¹¹ Cüz tefsirlerinde ise genelde Nebe'-Nas arasındaki sûreler tefsir edilmiş olup Osmanlı Devleti döneminin sonlarına doğru telif edilen Osman Necâti'nin *Tefsîru'n-Necât* adlı eseri de Nebe' Cüzü tefsiri olarak kaynaklarda yerini almıştır.

² Muhammet Abay, "Osmanlı döneminde yazılan tefsirle ilgili eserler bibliyografyası Tefsirler, Haşiyeler, Sûre Tefsirleri, Tercüme", *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 6 (Haziran 1999): 249-303; Ziya Demir, *XIII.-XVI. y.y. Arası Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Çalışmaları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006), 97-99.

³ Mehmet Suat Mertoğlu, "Tefsir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011) 40: 291-292.

⁴ Cüz tefsirine, Ebu'l-Leys Semerkandî'nin *Tefsîr-i Cüz'i Nebe'* adlı eserini örnek olarak zikredebiliriz.

⁵ Sûre tefsirine, Gözübüyükzâde İbrahim el-Kayserî'nin *Tercüme-i Sûre-i Dubâ ve'l-Kadr ve'l-Asr*; Giridli Sırrı Paşa'nın *Sırr-ı Meryem* adlı eserleri örnek olarak zikredebiliriz.

⁶ Âyet tefsirine, Şeyhü'l-İslâm Muhammed Es'ad Efendi'nin *Âyetü'l- Kürsî Tefsiri Tercümesi* eserini örnek olarak zikredebiliriz.

⁷ Ma'nâstırlı İsmail Hakkı Efendi'nin *Tefsîr-i Sûre-i Fâtîha* adlı eseri örnek gösterilebilir.

⁸ Ma'nâstırlı İsmail Hakkı Efendi'nin *Tefsîr-i Sûre-i Yâsîn* adlı eseri örnek gösterilebilir.

⁹ Seyyid Muhammed Ârif'in *Tefsîr-i Sûre-i Mülk* adlı eseri örnek gösterilebilir.

¹⁰ Muallim Ömer Nâcî Efendi İstanbulî'nin *Hulâsatü'l-İhlâs* adlı eseri örnek gösterilebilir.

¹¹ Örnek olarak verilen eserler için bk. Murat Kaya, *Tanzimat'tan II. Meşrutîyet'e Kadar (1839 -1908) Matbu Türkçe Kur'an-ı Kerim Tercüme ve Tefsirleri* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2001), 111-181.

Tefsîru'n-Necât, işârî yönü ön plana çıkan, rivâyet ve dirâyet metodunun bir arada uygulandığı bir tefsirdir. Eserin tasavvufî bir üslupla telif edilmiş olması, müellifin âyetlerin tefsirinde işârî yorumlar yapması, peygamber kıssalarını işârî bir üslupla tefsire yönelmesi ve âyetlerin açıklamalarında tasavvufî terimlere çok fazla yer vermesi gibi sebepler çalışmamızın yönünü belirlemiştir. Buna nispetle çalışmamızda eserin fikhî ve kelâmî yönüne kısaca değinip, üzerinde uzun uzadıya durduğu tasavvufî terimlerle ilgili görüşlerini ayrıntılı bir şekilde ele alacağız.

Çalışmamızda öncelikle Osman Necâti'nin hayatı, ilmi şahsiyeti ve eserleri ile ilgili bilgiler aktarılmış, ardından eserin tanıtımı yapıp, müellifin eserini telif ederken yararlandığı kaynaklara değinilmiş ve eserin rivâyet ve dirâyet yöntemi ayrıntılı bir şekilde örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır.

1. Osman Necâti'nin Hayatı, İlmi Şahsiyeti ve Eserleri

Bir âlimi tanıtırken öncelikle onun yaşadığı dönemi, ikamet ettiği şehirleri, içinde yetiştiği toplum yapısı, dili ve kültürü, öğrenim hayatı, hocaları, ilmi şahsiyeti, mezhebi, toplum içindeki statüsü, mesleği ve aldığı görevleri hakkında bilgileri toplamak ve aktarmak oldukça önemlidir. Aynı zamanda eseri telif amacı ve niyeti, eserinde kullandığı kaynakları, telif sürecinde yaşadıkları ve telif ettiği diğer eserleri bilmek de önem arz etmektedir. Bütün bu bilgiler, eserin hangi maksatla ve hangi etkiler altında yazılmış olduğu bilgisini insanlara sunar ve eserden çıkartılan anlamın okuyucu tarafından daha doğru anlaşılmasını sağlar.¹²

¹² Ahmet Sait Sıcak, *Kur'an Tefsirinde Öznellik* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2013), 13-14.

Tefsirinde kendisini Osman Necâti¹³ diye tanıtan¹⁴ müellifin tam adı Osman Necâti b. Ali'dir.¹⁵ Osman Necâti, 1226/1811 yılında Eskişehir'de doğmuştur. Babası Eskişehir'in Alyu karyeli¹⁶ ulemasından Ali Efendi'dir.¹⁷ Öğrenim hayatına, Müderris Akköylü Mehmet Efendi ile başladıktan sonra Kayseri'de Kasım Efendi ve Gözübüyükzâde İbrahim Efendi ile devam etmiştir.¹⁸ Kayseri eşrafından Halil Beyzade Salih Bey'in kızıyla evlenmiştir. Ardından İstanbul'a gelmiş ve Ayasofya Camii'nde eğitimine devam etmiştir.¹⁹ Öğrenim hayatının nihâyetinde müderrislik imtihanını kazanmış ve İstanbul'da göreve başlamıştır.²⁰ Osman Necâti, 1265-1284/1848-1867 yılları arasında Huzur derslerine muhatap²¹ olarak katılmış,²² *Tefsîru'n-Necât* ismiyle Arapça ve Türkçe Nebe-

¹³ Araştırmalar sonucunda farklı kaynaklarda isminin Osman Recâi şeklinde zikredildiği de görülmektedir. Osman Necâti'nin Eskişehir'de doğmuş olması sebebiyle kaynaklarda adı "Eskişehirli Osman Necâti", Kayseri'de öğrenimini görmüş olmasından ötürü ise "Kayserili Osman Necâti" şeklinde geçmektedir. Bk. Muhammed Abay, *Osmanlı Dönemi Müfessirleri* (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 1992), 176; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmâni* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 4: 1365; Mustafa Özel, "Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler II", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2002): 115.

¹⁴ Hayatı hakkında daha fazla bilgi için bk. Osman Necâti, *Tefsîru'n-Necât* (İstanbul: Mühendishâne-i Berr-i Hümayun Matbaası, 1288), 2; Abay, *Osmanlı Dönemi Müfessirleri*, 176; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Meral Yayınevi, 1971), 1: 438; Kaya, *Tanzimat'tan II. Meşrutîyet'e Kadar (1839-1908) Matbu Türkçe Kur'an-ı Kerim Tercüme ve Tefsirleri*, 105; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1973), 2: 752; Mehmet Akif Alpaydın, *Osmanlılarda Türkçe Tefsir Geleneği* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2016), 168.

¹⁵ Muhammed Abay, *Osmanlı Dönemi Müfessirleri*, 176; Alpaydın, *Osmanlılarda Türkçe Tefsir Geleneği*, 168.

¹⁶ Karye, Osmanlı literatüründe köy yerine kullanılan kelimedir.

¹⁷ Süreyya, *Sicill-i Osmâni*, 4: 1365; Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, 2: 752; Kaya, *Tanzimat'tan II. Meşrutîyet'e Kadar (1839-1908) Matbu Türkçe Kur'an-ı Kerim Tercüme ve Tefsirleri*, 105; Özel, "Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler II", 115.

¹⁸ Abay, *Osmanlı Dönemi Müfessirleri*, 176; Kaya, *Tanzimat'tan II. Meşrutîyet'e Kadar (1839-1908) Matbu Türkçe Kur'an-ı Kerim Tercüme ve Tefsirleri*, 105; Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, 2: 752; Alpaydın, *Osmanlılarda Türkçe Tefsir Geleneği*, 168; Süreyya, *Sicill-i Osmâni*, 4: 1365; Özel, "Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler II", 115.

¹⁹ Süreyya, *Sicill-i Osmâni*, 4: 1365; Özel, "Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler II", 115.

²⁰ Abay, *Osmanlı Dönemi Müfessirleri*, 176; Kaya, *Tanzimat'tan II. Meşrutîyet'e Kadar (1839-1908) Matbu Türkçe Kur'an-ı Kerim Tercüme ve Tefsirleri*, 105; Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, 2: 752; Alpaydın, *Osmanlılarda Türkçe Tefsir Geleneği*, 168; Süreyya, *Sicill-i Osmâni*, 4: 1365; Özel, "Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler II", 115.

²¹ Osmanlı döneminde 1759'dan 1924 yılına hilâfetin kaldırılmasına kadar olan süreçte ramazan ayında padişahın huzurunda yapılan tefsir derslerine Huzur dersleri adı verilir. Huzur derslerinde dersi takrir eden âlime "mukarrir", müzakereci durumunda olan âlimlere önceleri "talip", daha sonra "muhatap" denilmiştir. Bk. Mehmet İpşirli, "Huzur Dersleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998) 18: 442.

²² Özel, "Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler II", 115; Alpaydın, *Osmanlılarda Türkçe Tefsir Geleneği*, 168.

cüzü tefsirini tamamlamasının ardından rütbesi, Süleymaniye Dârülhadis Medresesi'ne terfi ettirilmiştir.²³ 1284/1867'de bir süre Tophane Müftüsü²⁴ olarak görev yaptıktan sonra İzmir mollası²⁵ olmuştur.²⁶

Osman Necâti, 3 Rebûlâhir 1293/1876'da İstanbul'da vefat etmiştir. Kabrinin Üsküdar Akağalar Mezarlığında olduğuna dair rivâyetler de bulunmakla birlikte²⁷ mezarının Karacaahmet'te olduğuna dair haberler daha ağırlıklıdır.²⁸

1.2. İlmî Şahsiyeti

Osman Necâti, tefsir ve hadis âlimi olup²⁹ fazilet sahibi bir zattır.³⁰ Uzun yıllar Huzur Derslerine iştirak etmiştir. Tophane'de oturduğu bir dönemde Müslümanların talebi üzere Nebe' sûresinden Kur'an'ın sonuna kadar olan *Tefsîru'n-Necât* ismiyle ma'ruf mufassal bir tefsir yazmıştır.³¹ Telif ettiği eser onun Kur'an, hadis, fıkıh, kelâm ve tasavvuf gibi ilimlere vakıf olduğunu göstermektedir.

Osman Necâti, amelde hangi mezhepten olduğunu eserinde, مذهبنا ifadesiyle birlikte İmam Azam Ebû Hanîfe'nin adını zikrederek ortaya koymuştur.³² Buna göre amelde Hanefî mezhebindedir.

1.3. Eserleri

1) *Tefsîru'n-Necât*, Arapça telif edilmiş olup, 218 sayfadan oluşan 1288/1871 yılında İstanbul'da Mühendishâne-i Berr-i Hümâyün Matbaası'nda basılmış bir eserdir. Amme cüzü tefsirini

²³ Süreyya, *Sicill-i Osmâni*, 4: 1365; Özel, "Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler II", 115; Alpaydın, *Osmanlılarda Türkçe Tefsir Geleneği*, 168.

²⁴ Abay, *Osmanlı Dönemi Müfessirleri*, 176; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 438; Kaya, *Tanzîmat'tan II. Meşrutîyet'e Kadar (1839-1908) Matbu Türkçe Kur'an-ı Kerim Tercüme ve Tefsirleri*, 105; Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, 2: 752; Alpaydın, *Osmanlılarda Türkçe Tefsir Geleneği*, 168.

²⁵ Bazı İslâm toplumlarında tanınmış din âlimlerine veya belirli seviyede öğrenim görmüş kimselere verilen unvandır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan önceki dönemde molla ismine bir ilmi unvan olarak yer verildiği ve Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin sülûlîğinden ziyade ilmî özelliklerine atıfta bulunularak Molla-i Rum şeklinde anıldığı bilinmektedir. Bu unvan, genellikle müderrislikten sonraki mevleviyet payesi denilen dereceye ulaşan büyük alimlerle Süleymaniye müderrislerinden mansıp alarak 300 akçelik kadılık mesleğine geçen, 300 akçeden yukarı mevleviyete tayin edilen birinci sınıf kadılarına verilir. İstanbul kadısına daha çok "İstanbul efendisi" denilmekle birlikte diğer vilâyetlerin kadıları için mesela "Edirne mollası" veya "Mısır mollası" ifadeleri kullanılırdı. Bk. Hamid Algar, "Molla", *Türkîye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 238.

²⁶ Süreyya, *Sicill-i Osmâni*, 4: 1365.

²⁷ Süreyya, *Sicill-i Osmâni*, 4: 1365; Özel, "Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler II", 115.

²⁸ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 438; Kaya, *Tanzîmat'tan II. Meşrutîyet'e Kadar (1839-1908) Matbu Türkçe Kur'an-ı Kerim Tercüme ve Tefsirleri*, 105; Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, 2: 752; Abay, *Osmanlı Dönemi Müfessirleri*, 176.

²⁹ Süreyya, *Sicill-i Osmâni*, 4: 1365; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 438; Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, 2: 752; Abay, *Osmanlı Dönemi Müfessirleri*, 176; Kaya, *Tanzîmat'tan II. Meşrutîyet'e Kadar (1839-1908) Matbu Türkçe Kur'an-ı Kerim Tercüme ve Tefsirleri*, 105.

³⁰ Süreyya, *Sicill-i Osmâni*, 4: 1365; Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, 2: 752; Kaya, *Tanzîmat'tan II. Meşrutîyet'e Kadar (1839-1908) Matbu Türkçe Kur'an-ı Kerim Tercüme ve Tefsirleri*, 105.

³¹ Kaya, *Tanzîmat'tan II. Meşrutîyet'e Kadar (1839-1908) Matbu Türkçe Kur'an-ı Kerim Tercüme ve Tefsirleri*, 105.

³² Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 295.

kapsayan bu eser, Osmanlı Türkçesi ile telif edilmiş olan eserden farklıdır. Osman Necâti'nin Türkçe tefsirinde âyetlerle ilgili bazı açıklamaları kısa tutup konuyla ilgili ayrıntılı izahların Arapça eserinde bulunabileceğini bildirmiş olması, bu eserin Osmanlı Türkçesi ile telif edilen *Tefsîru'n-Necât* adlı eserden önce yazıldığını ortaya koymaktadır.³³ Osman Necâti, Arapça eserinde dirâyet tefsir yöntemini ağırlıklı bir şekilde kullanmıştır. Eserinde Türkçe tefsirinden farklı olarak daha çok dil bilgisi kaidelerine ve izahatlara, kıraat ihtilaflarına, şiiirlere ve farklı açıklamalara yer vermektedir.

2) *Tefsîru'n-Necât*, Osmanlı Türkçesi ile telif edilmiş, İstanbul'da 1288/1871 yılında Mühendishane-i Berr-i Hümâyün Matbaasında basılmış, 427 sayfadan oluşan bir eserdir. Kur'an-ı Kerim'in son cüzü olan Nebe' sûresinden başlayarak Kur'an-ı Kerim'in sonuna kadar olan sûrelerin tefsirini kapsayan bu eseri daha sonra geniş şekilde tanıtacağımızdan, burada kısa bilgi vermekle iktifa ediyoruz.

2. Osman Necâti'nin Tefsîru'n-Necât Adlı Eserin Tanıtımı ve Kaynakları

2.1. Eserin Tanıtımı

Kur'an-ı Kerim'in, amme cüzünün tefsirini kapsayan *Tefsîru'n-Necât*'ın mukaddimesinde müellif, bu tefsiri yazmasına vesilen olan hocalarının Kasım Efendi ve Gözübüyükzâde İbrahim Efendi olduğunu ve onlardan aldığı ilimlerle bu eseri yazdığını dile getirmiştir.³⁴

Osman Necâti, Müslüman kardeşlerinin isteği üzerine tefsir ve hadisin diğer ilimlere üstünlüğünün ayın diğer yıldızlara üstünlüğü gibi olduğunu düşünerek Nebe' cüzünü Türkçe olarak tefsir etmeye niyet ettiği zaman kulağına ilham geldiğini, hikmetlerden bir kısmının zihnine ilka olduğunu ve eserin ismini tefe'ül ile *Tefsîr-i Necâti* olarak koyduğunu ifade etmektedir.³⁵

Yine eserinin başında herhangi bir kusur ve eksik olmasından ötürü eserini okuyanlardan af dilemeyi tercih etmiş, devamında "Gayret bizden başarı Yüce Allah'tandır" diyerek eserini yazmaya başlamıştır.

Osman Necâti, sûre tefsirine başlamadan önce sûrenin ismi, âyet sayısı, nüzûl yeri ve nüzûl sebebi gibi bilgileri kısaca vermektedir. Genellikle tefsirini bitirdiği sûrenin sonunda bir sonraki

³³ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 113, 360.

³⁴ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 3.

³⁵ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 3.

sûrenin bilgilerini nakletmeyi tercih eden müellif,³⁶ bazen de bu bilgileri sûre başında dile getirmiştir.³⁷ Yine sûre başlarında sûrenin maksadı ve fazileti hakkında bazı bilgiler verdiği görölmektedir.³⁸

Rivâyet metoduyla dirâyet metodunun birlikte uygulandığı *Tefsîru'n-Necât*, içerisinde pek çok ilmin inceliklerinden söz edilen kapsamlı bir eserdir. Müellif, eserinde Kur'an'ı Kur'an'la, sünnetle, sahâbe ve tâbiîn kavilleriyle tefsir etmenin yanında ahkâm âyetlerinin tefsirinde fıkıh imamların görüşlerine başvurmuş, fikhî açıklamalarda bulunmuştur.³⁹ Eserinde kelâm konularına da yer veren müfessir, inanç konuları ile ilgili gerek gördüğü yerlerde izahlarda bulunmuş,⁴⁰ ancak eserinde itikadî mezheb imamı görüşüne yer vermemiştir. Tasavvufî yönü ön plana çıkan eserde müellif, bazı âyetlerin zâhirî mânalarını verdikten sonra işârî ve bâtinî mânalarını da zikretmiştir.⁴¹ İşârî yönü çerçevesinde Osman Necâti eserinde, tasavvufî terimlere,⁴² bazı mutasavvıfların sözlerine,⁴³ önemli tasavvuf ehli kişilerin hayatlarından kesitlere,⁴⁴ darb-ı mesellere, veciz sözlere ve şürlere⁴⁵ de yer vermiştir.

2.2. Eserin Kaynakları

Osman Necâti eserinde tefsir, hadis, fıkıh ve tasavvuf ilmi ile ilgili pek çok hususa değinmiş ancak az sayıda kaynak ismi zikretmiştir. Bu sebeple kaynaklarını tek başlık altında toplamayı uygun bulduk.

Müellif, eserinde tefsir kaynaklarını Hazreti Mukâtil (ö. 150/767),⁴⁶ İmam Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210),⁴⁷ İmam Süyûtî (ö. 911/1505),⁴⁸ Ebussuûd Efendi (ö. 982/1574)⁴⁹ şeklinde yalnız yazar ismiyle nakletmiştir.

Eserinde hadislere oldukça fazla yer veren Osman Necâti, hadis kaynaklarını eser ismi zikretmeksizin İmam Ahmed (ö. 241/855),⁵⁰ İmam Buhârî (ö. 256/870),⁵¹ Müslim (ö. 261/875),⁵² İbn

³⁶ Sûre sonunda bir sonraki sûre hakkında bilgi verdiği yerler için bk. Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 102, 131, 192, 211, 246, 315, 347, 370, 409, 415.

³⁷ Sûre başında sûre hakkında bilgi verdiği yerler için bk. Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 47, 264, 278, 285.

³⁸ Sûre başında sûrenin maksadı hakkında bilgi verdiği yerler için bk. Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 212, 264, 278, 295.

³⁹ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 97, 118, 258, 301, 336, 398.

⁴⁰ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 45, 117, 293, 304, 357.

⁴¹ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 12, 141, 273, 322, 353.

⁴² Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 14, 141, 234, 280, 391.

⁴³ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 31, 184, 248, 340.

⁴⁴ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 83, 158.

⁴⁵ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 53, 106.

⁴⁶ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 46, 109, 359, 408.

⁴⁷ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 189, 203, 386.

⁴⁸ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 52.

⁴⁹ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 52.

⁵⁰ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 133, 349.

⁵¹ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 7, 89, 133, 188, 203.

⁵² Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 89, 139, 188, 203, 405.

Mâce (ö. 273/887),⁵³ Ebû Dâvûd (ö. 275/889),⁵⁴ Tirmizî (ö. 279/892),⁵⁵ İmam Nesâî (ö. 303/915)⁵⁶ şeklinde yazar adı vererek belirtmiştir.

Fıkıh alanında müellif, Ebû Hanîfe, İmam Mâlik (ö. 179/795), İmam Şâfiî (ö. 204/820), Ahmed b. Hanbel, Ebû Yûsuf (ö. 182/798), İmam Muhammed (ö. 189/805) ve İmam en-Nevevî (ö. 676/1277) gibi önemli fıkıh âlimlerinin görüşlerini aktarmıştır. Ayrıca İmam Ahmed es-Serahsî (ö. 483/1090)⁵⁷ ve Bezzâzî (ö. 827/1424)⁵⁸ gibi önemli Hanefî fıkıh âlimlerinin eserlerinden de faydalandığı görülmekle birlikte yine bu müelliflerin isimlerini zikretmiş eser isimlerini ise zikretmeyi tercih etmemiştir.

Osman Necâti, çoğunlukla eser ismi zikretmeksizin yazar ismini nakletmeyi tercih etmiştir. Ancak az da olsa eser ve yazar ismi zikrederek naklettiği kaynaklar da vardır. Eserde müellif tasavvuf âlimlerinden Ebû Tâlib el-Mekkî'nin (ö. 386/996) Kutû'l-kulûb⁵⁹ adlı eserini ve fıkıh alanında Nevevî'nin (ö. 676/1277) et-Tahkîk⁶⁰ adlı eserini hem yazar hem de eser ismi vererek aktarmıştır.

Müellif, bazen yazar ismini zikretmeksizin “Şerh sahibi”,⁶¹ “Muhît sahibi”,⁶² “Futuhât sahibi”⁶³ şeklinde yazar ismini zikretmeksizin eser ismine değinmiştir. Bazen de “İbrahim'in (a.s.) suhufu”,⁶⁴ “Musa'nın (a.s.) suhufu”⁶⁵ yahut “Tevrat'ta şöyle buyrulmuştur” gibi ifadelerle Kur'an-ı Kerim'den önce inen kitapları kaynak olarak göstermiştir.⁶⁶ Bu nakillerden anlaşılıyor ki müellif eserinde isrâiliyata dair bilgilere de yer vermiştir.

Osman Necâti bazen de eser ve yazar ismi zikretmeksizin “Bazı ehli tefsir demiştir ki”⁶⁷ diyerek müfessirlerce genel olarak kabul edilen görüşleri yahut açıklamaları nakletmiştir.

⁵³ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 154.

⁵⁴ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 82.

⁵⁵ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 82.

⁵⁶ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 133.

⁵⁷ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 112, 129.

⁵⁸ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 112.

⁵⁹ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 252.

⁶⁰ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 295.

⁶¹ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 341.

⁶² Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 341.

⁶³ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 349.

⁶⁴ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 87, 403.

⁶⁵ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 235.

⁶⁶ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 213, 258.

⁶⁷ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 268, 403.

3. Tefsîru'n-Necât adlı Eserin Metodu

3.1. Rivâyet Metodu

Rivâyet tefsiri, âyetlerin Kur'an'daki başka âyetlerle, Hz. Peygamber'in ve sahabenin sözleriyle açıklandığı bir tefsir çeşididir. Bu tefsir çeşidi, merkezine Kur'an'ı alan, Kur'an'da bulunmayan hususlarla ilgili Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerinden faydalanan, bunun yanında sahabe sözlerinin de yer verildiği bir tefsir yöntemini esas alır.⁶⁸

Osman Necâti birçok müfessir gibi eserinde Kur'an'ı Kur'an'la tefsir metodunu sıkça kullanmıştır. Kur'an'ı açıklamaya çalışırken en önce Kur'an'a bakmak gerekir. Müellif de yorumlarına delil getirmek, âyetlerdeki kapalılığı açığa çıkarmak, insanları daha da aydınlatabilmek adına Kur'an'ı Kur'an'la tefsir metodunu eserinde işlemiştir.

Müellif, tefsir edeceği âyeti zikretmeden önce “قوله تعالى” ifadesini kullanmış,⁶⁹ âyeti zikrettikten sonra ise genellikle “يعني” ve “اي” ifadesiyle söze başlamıştır.⁷⁰ Bazen de hiçbir ifade kullanmadan açıklamasını yapmıştır. Âyetleri tefsir ederken bazen sözü kısa tutmuş, bazen de ayrıntılı açıklamalarda bulunmuştur. Genellikle sûreleri âyet âyet, bazen iki âyeti birleştirerek,⁷¹ bazen de bir âyetin kelimelerini tek tek ayırarak tefsir etmiştir.⁷²

Müellif eserinde âyetleri açıklarken çoğu zaman Kur'an'ı Kur'an'la tefsir etmiş ancak âyetin hangi sûrede geçtiğini belirtmemiştir. Tefsirinde nakledeceği âyeti zikretmeden önce “Âlemlerin Rabbi,⁷³ Cenâb-ı Kibriya”⁷⁴ gibi Allah'a övgü içeren ifadelerle söze başlayıp sonra âyeti zikretmiştir. Çoğunlukla âyetin sonunda ‘kavli celili ile işaret olunmuştur’⁷⁵ yahut “misdâk üzere/misdâkınca”⁷⁶ ifadelerini kullanarak söylediği sözün âyet olduğunun anlaşılmasına olanak sağlamıştır. Âyetleri tefsir ederken kendi yorumlarına da âyetlerden deliller getirmeyi sıkça tercih etmiştir. Örnekleri az olmakla birlikte bazen âyeti kendinden önceki⁷⁷ bazen de sonrakiyle irtibatlandırmıştır.⁷⁸

⁶⁸ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 228.

⁶⁹ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 34, 102, 155, 219, 274, 322, 371, 417, 422.

⁷⁰ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 53, 102, 144, 212, 268, 398.

⁷¹ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 10, 84, 136, 225, 331, 359.

⁷² Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 14, 87, 171, 256, 301, 345.

⁷³ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 34, 68, 245.

⁷⁴ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 30, 400.

⁷⁵ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 21, 34, 142, 271.

⁷⁶ “Bir şeyin doğru olduğunu ispat eden şey” anlamına gelen misdâk ifadesini müellif, Kur'an'ı Kur'an'la tefsir metoduunda açıklamalarını teyit etmek üzere sıklıkla kullanmıştır. Örnek için bk. Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 26, 31, 150, 190.

⁷⁷ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 32, 60, 232.

⁷⁸ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 120, 296, 321.

Müellifin Kur'an'ı Kur'an'la tefsir etme metodunu eserine nasıl işlediğine; “الَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ / Ki onlar onda ihtilâfa düşüyorlar” (en-Nebe' 78/3) âyetini örnek olarak gösterebiliriz. Müellif bu âyetin tefsirinde “iman ehlinin ikrar ile kâfirlerin ise inkar ile ihtilaf ettiğini” söylemiştir. Ayrıca Mekke ehlinden bazılarının ölümünden sonra dirilmeyi inkar ettiğini ifade etmiştir.⁷⁹ Bu yorumu “وَمَا / Onlar, hayat ancak bu dünyadaki hayatımızdan ibarettir; biz, bir daha da diriltilecek değiliz, demişlerdi” (el-En'âm 6/29) âyetini delil getirerek açıklamıştır. Mekke ehlinden bazısının da ölümünden sonra dirilme hususunda şüphe içinde olduklarını ise “وَمَا / ...Kıyametin kopacağını sanmıyorum, Rabbime döndürülmüş olsam bile muhakkak O'nun katında benim için daha güzel şeyler vardır...” (Fussilet 41/50) âyetini delil getirerek tefsir etmiştir.

Bazen de âyette geçen kelimeyi âyetle tefsir eden müellif, “وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ / Tanıklık edene ve edilene ki” (Buruc 85/3) âyetinin tefsirinde “شاهد” ve “مشهود” kelimelerinin anlamları üzerinde durmuş ve farklı manalarını zikretmiştir. Müellife göre âyette geçen “شاهد” kelimesinden kastedilen, Hz. Muhammed (s.a.s.), “مشهود” kelimesinden kastedilen ise Muhammed'in (s.a.s.) ümmetidir. Müellif bu manaya “...إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا... / Biz seni bir şahit olarak gönderdik” (Ahzab 33/45) âyetinin işaret ettiğini söylemiştir. Ayrıca شاهد ve مشهود kelimelerini; شاهد hafaza melekleri, مشهود Ademoğlu; شاهد Cuma günü, مشهود cemaat; شاهد her gün, مشهود ise o günde yapılan işlerdir, gibi manalara geldiğini de bildirmiştir.⁸⁰

Kur'an'ın anlaşılması, nasların açıklığa kavuşturulması hususunda Kur'an sünnetten ayrılmaz bir bütündür.⁸¹ Kur'an'ın hadisle tefsiri, Kur'an'ı anlama ve açıklama yolunda müfessirlerin vazgeçilmez bir metodudur. Müellif Osman Necâti de Kur'an'ın hadislerle tefsirine büyük önem vermiş ve eserinde bu metodu uygulamıştır.

Osman Necâti, hadisle tefsir yönteminde, hadislerin metinlerini ve râvilerini ekseri zikretmiş ancak kaynaklarını sayılı ölçüde vermiştir. Müellif, hadisle tefsir metodunu uygularken tefsir edeceği âyeti ve yorumunu verdikten sonra âyetle ilgili nakledeceği hadisin râvisini, sonra da hadisin metnini zikretmiştir. Metnini zikrettiği hadisten sonra “يعني” kalıbını kullanarak naklettiği hadisleri açıklamıştır. Hadisle tefsiri yaparken zaman zaman hadisin râvisini metniyle beraber zikretmiş,⁸² bazen sadece hadis metnini vermekle yetinmiştir.⁸³ Ayrıca hadis metnini vermeden hadisi sadece mana ile

⁷⁹ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 5.

⁸⁰ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 193-194.

⁸¹ Muhsin Demirci, *Tefsîr Usûlü*, 8.baskı (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009), 327.

⁸² Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 128, 155.

⁸³ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 184, 247.

zikrettiği de olmuştur⁸⁴. Bazen de sadece râvi ismi zikredip hadisi mana ile ifade etmiştir.⁸⁵ Tefsir yaparken kullandığı her hadis metnini açıklamayı da ihmal etmemiştir. Bazen hadisin sıhhat yönünü değerlendirdiği de olmuştur.⁸⁶

Osman Necâti'nin Kur'an'ı hadisle tefsir yöntemini eserinde nasıl işlediğine; “ وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ / Ona iki yolu (doğru ve eğriyi) göstermedik mi?” (Beled 90/10) âyetini örnek olarak zikredebiliriz. Müellif bu âyetin tefsirinde, Allah'ın (c.c) insana hayır ve şer yolunu kesin ve şüphe olmayan delillerle açıkladığını ve kıyamette özür ve bahaneye yer olmadığını ifade etmiştir. Açıklamasının devamında Osman Necâti, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) “ فَمَا جَعَلَ نَجْدَ الشَّرِّ أَحَبَّ إِلَيْكُمْ ” / Ey insan, hepsi iki yoldur. Hayır yolu ile şer yolu. Sen ne diye şer yolunu hayır yolundan daha çok sevimli buluyorsun ki.”⁸⁷ hadisini nakletmiş ve bu iki yolu şöyle açıklamıştır: “Biri hidâyet yolu, biri aşağılıkların ve sapanların yoludur. Halbuki dalalet yolu sizlere hidâyet yolundan daha muhabbetli olmasın. Zira hidâyet yolu Allah'ın rahmetine ulaştırır. Diğeri ise Allah'ın gazabına ulaştırır. Elbette Allah'ın rahmetine nail olmak Allah'ın gazabına kerfetar olmaktan daha güzel ve daha evladır.”⁸⁸

Osman Necâti bazen de âyette geçen kelimeyi hadisle tefsir etmeyi tercih etmiştir. Buna örnek olarak “ اِنَّا اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ / Şüphesiz biz sana kevseri verdik.” (Kevser 108/1) âyetini zikredebiliriz. Müellif, âyette geçen “ الْكَوْثَرَ ” kelimesinin “havuz” anlamına geldiğini aktarmış ve Hz. Muhammed'in (s.a.s.) şu sözüyle kelimeyi izah etmiştir: “ الْكَوْثَرُ نَهْرٌ وَعَدَنِي رَبِّي، عَلَيْهِ خَيْرٌ كَثِيرٌ / Kevser, bir nehirdir. Rabbim onu bana vaad etmiş olup, onda çok hayır vardır.”⁸⁹ Ayrıca müfessir, كَوْثَر kelimesini “Mahşer yerinde bulunan Hz. Muhammed'in (s.a.s.) havuzudur” şeklinde tefsir etmiş ve şu hadisi delil getirmiştir: “ O، هُوَ حَوْضِي، تَرُدُّ عَلَيْهِ أُمَّتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ ” / O, benim havuzumdur. Kıyamet günü, o havuza benim ümmetim ulaşır.”⁹⁰

Kur'an ve hadisle tefsir yönteminden başka Kur'an'ı doğru anlamak ve yorumlamak adına Osman Necâti, âyetlerin veya sûrelerin iniş sebeplerini de zikretmiştir. Bazen âyet veya sûrenin kim hakkında indiğine vurgu yapmıştır. Bazen de âyet veya sûrenin inmesine sebep olan olayı ayrıntılı

⁸⁴ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 87, 357.

⁸⁵ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 164, 239.

⁸⁶ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 206, 310.

⁸⁷ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi' u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1994), 24: 43.

⁸⁸ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 274.

⁸⁹ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 21: 58.

⁹⁰ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 21: 58.

bir şekilde açıklamıştır. Müellif, esbâb-ı nüzûlunu genellikle âyetin tefsirini yaptıktan sonra aktarmayı tercih etmiş, bazen de sûre başında nakletmiştir.

Örnek olarak Âdiyât Sûresi'ni zikredebiliriz. Müellif, Âdiyât Sûresi'nin tefsirini yapmadan önce sûrenin başında esbâb-ı nüzûlünü aktarmayı tercih etmiştir. Osman Necâti, sûrenin sebebi nüzûlünü, “Hz. Peygamber (s.a.s) Kinâne Oğullarından bazı kimselere karşı bir seriyye göndermişti. Gittiklerinden bu yana bir ay geçtiği halde onlardan bir haber alınamamıştı. Hz. Peygamber (s.a.s), seriyyeye ensardan Munzir b. Amr'ı başkan tayin etmişti. Onların ne yaptıklarına dair bir haber alınamayınca münafıklar, “Onlar öldürülmüşlerdir.” dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber'e (s.a.s) seriyyenin selâmette olduğunu bildirmek ve ona gönderildikleri kavme karşı akın ettiğini müjdelemek için bu âyet-i kerime nazil oldu.”⁹¹ şeklinde aktarmıştır.⁹² Sûre başında nakledilen esbâb-ı nüzûl, sûreye açıklık getirmiş ve anlaşılmasını kolaylaştırmıştır.

Müellif, rivâyet metodunu uygularken Kur'an'ın ilk muhatapları olan sahâbe⁹³ ve sahâbe neslinden sonra gelen tâbiîn⁹⁴ sözlerinden de faydalanmış, âyetleri onların sözleriyle de tefsir etmiştir.

3.2. Dirâyet Metodu

Dirâyet tefsiri, rivâyetlerin nakledilmesinin yanında dil, edebiyat, din ve çeşitli bilgilere dayanılarak yapılan bir tefsir çeşididir.⁹⁵ Bu tefsir yönteminde müfessir rivâyet tefsirinin kaynaklarını ve yöntemini kullanmakla yetinmez; yer yer bu kaynakların verilerini eleştirir, rivâyetin ortaya koyduğu bilginin yetersiz kalacağı düşüncesiyle ilgili âyeti veya sûreyi yorumlamaya çalışır.⁹⁶

İnsanların ihtiyaçlarını karşılaması açısından rivâyet metodunun tek başına yetersiz kalması sonucu ve fıkıh, kelim, tasavvuf gibi ilimlerin doğmasıyla tefsir de dirâyet metodu ortaya çıkmıştır. Müfessirler eserlerini ilgilendiği alanlarla ilgili yazmaya başlamasıyla da tefsir kitapları çeşitlenmiş ve böylece rivâyet ve dirâyet metotlarının birleştiği eserler telif edilmeye başlanmıştır. İşârî tefsir hususiyetlerini taşımakla beraber dirâyet ve rivâyet yönü de çokça hissedilen bu tefsirde, aldığı kaliteli eğitim sayesinde her alanda zengin bir birikime sahip olan müfessir, bu birikimini eserinde ortaya koymuştur. Müellifin eserinde dirâyet metodu açısından yaptığı izahları ayrı başlıklarda zikrederim.

⁹¹ Abdülfettâh el-Kâdî, *Sababe ve Müfessirlere Göre Esbâb-ı Nüzûl*, trc. Salih Akdemir (Ankara: Fecr Yayınları, 1986), 394.

⁹² Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 361.

⁹³ Örnekler için bk. Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 68, 75, 92, 242.

⁹⁴ Örnekler için bk. Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 167, 172.

⁹⁵ Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, 230.

⁹⁶ Muhammed Abdü'l-azîm ez-Zürkânî, *Menâbilü'l-İrfân fî Ulümü'l Kur'ân*, thk. Fevâz Ahmed Zemerlî (Beyrut: Darü'l Kitâbü'l Arabî, 1996), 1: 517; Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l Müfessirân* (b.y.: Darü'l Kütübü'l Hadîs, 1976), 1: 255. Birışık, “Tefsir”, 40: 286.

3.2.1. Osman Necâti'nin Kelâmî Yorumu

Müellif, inanç esaslarıyla ilgili âyetlerin tefsirinde çok fazla açıklamaya veya tartışmaya yer vermeksizin bazen kelâmî konulara da başvurmuştur. Ancak açıklamalarını mezhep ismi zikretmek-sizin yapmaktadır. Eserde, Allah'ın varlığı,⁹⁷ kâfirlerin ve Müslümanların ahiretteki durumu,⁹⁸ meleklerin özellikleri, görevleri ve sayısı,⁹⁹ insanın iradesi,¹⁰⁰ cennet ve cehennem özellikleri¹⁰¹ büyük günah işleyeninin durumu,¹⁰² şefaati¹⁰³ vb. gibi pek çok konuya temas edildiği görülmekle birlikte biz burada iman-amel ilişkisi ile ilgili görüşünü örnek olarak vereceğiz.

Kelamcılarının en çok tartıştığı konuların başında iman-amel ilişkisi vardır. Ehl-i sünnet kelamcıları, “Amel imanın bir cüz’ü değildir.” demişlerdir. Onlara göre, iman kalbiyle tasdik edip diliyle ikrar eden kimse, amellerden birini veya bir kaçını terk etse dahi günahkâr mümin kabul edilir. Allah böyle bir kimseyi dilerse affeder, dilerse azap eder. Fakat tasdikinden dolayı sonunda cennete girilir.¹⁰⁴ Bu konuyla ilgili olarak Osman Necâti, “ذَلِكَ الْيَوْمِ الْحَقُّ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذْ إِلَىٰ رَبِّهِ مَا بَا” / İşte bu, kesin olarak gelecek gündür. O halde kim dilerse rabbine varan bir yol tutsun.” (en-Nebe’ 78/39) âyetinin tefsirinde cennete gitmek isteyenlerin iman ve amelleriyle Allah’a ulaştığını, ancak insanların yalnızca iman etmesi yeterli olmayıp düzenli ve sürekli yapılan amellere ihtiyaçları olduğunu söylemiştir. Çünkü müellife göre iman esas olup amel onun içindedir. Ona göre ameli olmayan iman sahibi bir kişi, tek kanatlı bir kuşa benzer ve istediği yere ulaşamaz.¹⁰⁵

Osman Necâti, imanın cennete girmeye, salih amellerin ise insanın cennetteki derecesinin ve makamının yükselmesine vesile olduğunu söylemiştir. Yine bununla beraber cennete girmenin ne iman ile ne de amel ile olacağını, yalnızca Allah'ın fazlı ve dilemesiyle olacağını sözlerine ilave etmektedir. Müslümanların yaptığı amellerin yalnız dünyada kendisine verilen nimetlerin karşılığı olabileceğini ifade eden¹⁰⁶ müellif bunu Hz. Peygamberin şu sözü ile desteklemiştir: “لَنْ يُدْخَلَ أَحَدًا عَمَلُهُ” / Hz. Peygamber (s.a.s.): Hiçbir kişiyi, onun güzel ameli (ve ibâdeti) cennete girdiremez buyurdu. Bunun üzerine sahâbiler: Ya Rasûlallah!

⁹⁷ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 22, 134.

⁹⁸ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 25, 30, 94, 190, 303, 304.

⁹⁹ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 26, 163, 214, 308, 309, 342, 344.

¹⁰⁰ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 152.

¹⁰¹ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 242, 292.

¹⁰² Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 116, 117, 293.

¹⁰³ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 302, 304.

¹⁰⁴ Saim Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2012), 45-46.

¹⁰⁵ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 44-45.

¹⁰⁶ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 44-45.

Seni de mi girdiremez? diye sordular. Rasûlullah şöyle cevap verdi: Evet, beni de Allah'ın fazlı ve rahmeti bürümedikçe, yalnız ibadetim cennete girdiremez.”¹⁰⁷ buyurmuştur.

3.2.2. Osman Necâti'nin Fikhî Yorumu

Osman Necâti eserinde zaman zaman fikhî konulara da temas etmiştir. Müellif, mezhebî Ebû Hanîfe'nin görüşlerinin yanında İmam Şâfi, İmam Mâlik, Ahmed b. Hanbel, İmam Ebû Yusuf, İmam Muhammed, İmam Nevevî gibi önemli fikhî âlimlerinin görüşlerine de yer vermiştir. Bu durum Osman Necâti'nin mezheb taassubu yapmaksızın diğer mezheplerinde görüşlerine vakıf olduğunun ve onların görüşlerine de değer verdiğinin göstergesidir.

Müellifin, Duhâ Namazı ile ilgili izahlarını eserin fikhî yönüne örnek olarak zikredebiliriz. Osman Necâti, “وَالضُّحَىٰ / Kuşluk vaktine andolsun” (ed-Duhâ, 93/1) âyetini “güneşin yükselme vaktine yemin ederim” şeklinde tefsir etmekte ve duhâ vaktinde, kılınması sünnet olan bir “Duhâ Namazı” olduğunu bildirmiştir. Açıklamalarının ardından duhâ namazının kaç rek'at olduğuna dair âlimlerin ihtilaf ettiğini aktaran müellif, İmam Ebû Hanîfe'nin görüşünün yanında diğer fikhî imamlarının görüşlerine de yer vermiştir. Müellif, İmam Ebû Hanîfe'ye göre duhâ namazının bir selam ile iki rek'at yahut dört rek'at olarak kılınacağını; İmam Mâlik'e göre ise rek'at sayısı tayin edilmeden namaz kılınan kendi isteğine göre kılınabileceğini bildirmiştir. İmam Şâfi ve İmam Ahmed b. Hanbel'e göre en az iki rek'at kılınabileceğini ancak İmam Şâfi'ye göre en çok on iki rek'at; Ahmed b. Hanbel'e göre ise en çok sekiz rek'at şeklinde kılınabileceğini aktarmıştır. Ulemanın çoğunluğuna göre de en çok sekiz rek'at olarak kılınacağını söylemiştir. Osman Necâti, âlimlerin görüşlerini zikrettikten sonra İmam Nevevî'den naklettiği bir hadiseden hareketle, Mekke'nin fethedildiği gün Hz. Peygamber'in (s.a.s.) duhâ namazını sekiz rek'at olarak kıldığını söylemiştir.¹⁰⁸ Müellif, duhâ namazıyla ilgili fikhî görüşleri naklettikten sonra bu namazı devamlı kılan kimselerin, Allah'ın (c.c.) mağfiretiyle müjdelendiğini söylemiştir.¹⁰⁹ Örnekte de görüldüğü üzere Osman Necâti, birden çok âlimin görüşüne yer vermiş, ancak duhâ namazının kaç rek'at olduğu hususunda kendisi bir tercihte bulunmamıştır.

Osman Necâti, bazen de mezheb ismi zikretmeksizin sadece kendi görüşünü zikretmiştir. Örneğin, “كَأَلَّا بَلًا لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ” / Hayır, hayır! Yetime ikram etmiyorsunuz.” (el-Fecr 89/17) âyetinin tefsirinde müellif, Allah'ın (c.c.) insanlara ikram ettiğini ancak insanların yetime sadaka verme ve

¹⁰⁷ Buhârî, “Merdâ”, 19.

¹⁰⁸ Buhârî, “Taksir”, 31.

¹⁰⁹ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 295.

onlara ikram etme hususunda eksik kaldığını söylemiştir. Açıklamasının devamında yetim malı yemenin hükmüne vurgu yapan Osman Necâti, her hangi bir mezhep görüşünü zikretmeksizin yetim malını herhangi bir ücret ya da karşılık vermeksizin kullanmanın haram olduğunu bildirmiştir.¹¹⁰

3.2.3. Osman Necâti'nin Tasavvufi Yorumu ve Tasavvufî Terimlere Bakışı

Sözlükte, dünyadan yüz çevirip, nefsi Allah'a yönelmek anlamına gelen tasavvuf,¹¹¹ İslam'ın ruh hayatı ve Hz. Peygamber'in şahsında temsil ettiği manevî otoritenin müesseseseleşmiş ve günümüze kadar yaygınlaşarak gelmiş şeklidir.¹¹² Tasavvuf ilmi zamanla gelişerek Kur'an âyetlerinin anlaşılmasında da etkili bir ilim haline gelmiş ve tasavvufî tefsirler yazılmaya başlanmıştır. Keşf ve ilham yoluyla Kur'an âyetlerinin bir kısmının veya tamamının yorumlandığı tefsirlere İşârî (Tasavvufî) Tefsir denilmektedir. Bu tefsir çeşidi, sûfinin kalbine doğduğu kabul edilen işaretlere dayanarak âyetleri yorumlamasından ibarettir.¹¹³ Tasavvufî tefsirlerde âyetlerin zâhirî manasından çok bâtinî anlamı üzerinde durulmaktadır.

Müellif, “ وَهَذَا الْبَلَدُ الْأَمِينُ / Bu güvenli şehre andolsun ki” (et-Tîn 95/3) âyetinin tefsirinde zâhir manaya göre güvenli şehrin “Mekke şehri” olduğunu ve oraya giden kimsenin de güvende olduğunu söylemiştir. Ancak tefsirin devamında işârî manasına göre o güvenli şehrin “insan-ı kâmilin vücudu” olduğunu zikretmiştir. Zira ona göre vücudu beytullah olanın kalbi de beytullahtır ve o kalp şeytanın aldatmalarından ve kötü işler yapmaktan güvende olur.¹¹⁴

Osman Necâti, “ أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ / Artık develere bakmazlar mı nasıl yaratılmış?” (el-Gâşiye 88/17) âyetinin tefsirinde âyette geçen “الْإِبِلِ” kelimesinin zâhirde “deve” anlamına geldiğini ancak bunun yanında nefs-i emmâreye işaret ettiğini söyleyerek söz konusu ayeti işârî olarak yorumlamıştır.¹¹⁵

Müellif, tasavvufî tefsir yöntemi açısından tasavvuf ehli kimselerin sözlerini önemsemiştir. Zaman zaman âyetlerin tefsirinde bu kimselerin sözlerini aktarmayı tercih eden Osman Necâti, bu sözleri, bazen âyetlerin anlaşılmasını kolaylaştırmak için dile getirmiş, bazen de kendi yorumunu delillendirmek için aktarmıştır. Eserinde Bâyezîd-i Bistâmî (ö. 234/848),¹¹⁶ Cüneyd-i Bağdâdî (ö.

¹¹⁰ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 257-258.

¹¹¹ Ali Turgut, *Tefsîr Usûlü ve Kaynakları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1991), 286.

¹¹² Hasan Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2004), 17.

¹¹³ Zehebî, *et-Tefsîr ve'l Müfessirîn*, 3: 18; Zürkânî, *Menâbilü'l-İrfân fî Ulümü'l Kur'an*, 1: 546; Süleyman Uludağ, “İşârî Tefsir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 23: 424.

¹¹⁴ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 321.

¹¹⁵ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 244.

¹¹⁶ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 7, 41, 88, 113, 252, 340.

297/909),¹¹⁷ Hallâc-ı Mansûr (ö. 309/922),¹¹⁸ Zünnûn el-Mısırî (ö. 245/859),¹¹⁹ İbn Atâ Hazretleri (ö. 309/922),¹²⁰ Şeyh Şiblî (ö. 334/949),¹²¹ Mevlânâ (ö. 672/1273),¹²² İbrâhim b. Edhem (ö. 161/778),¹²³ Şakîk-ı Belhî (ö. 194/810)¹²⁴ ve İmam Gazzâlî (ö. 505/1111)¹²⁵ gibi sûfilerin isimlerini de zikrederek onların sözlerine ve hayatlarından kesitlere yer vermiştir.

Müellif eserinde, mutasavvıf şahsiyetlerinin sözlerinin yanında tasavvufî terimlerle ilgili açıklamalara da yer vermiştir. Tasavvufla ilgili kaynaklara bakıldığında tasavvuf kavramları başlığı altında ibadet, takva, vera, tevbe, zikir, murâkabe, sabır, tevvekkül, seyrü sülûk, havf ve reca, mücâhede ve riyâzat ve bunların dışında pek çok kavram yer almaktadır. Osman Necâti'nin bu eseri tasavvufî kavramlarla ilgili yorumları içerdiği yönüyle tasavvufî bir tefsir niteliğine sahiptir. Şimdi biz burada müellifin tasavvufî terimlerle ilgili bazı açıklamalarına yer vereceğiz.

3.2.3.1. Zikir

Sözlükte, anmak, hatırlamak, yâd etmek anlamlarına gelen zikir kavramı, tasavvufî bir terim olarak, Allah'ı anmak O'nu hatırlamak, unutmamak ve gaflette bulunmamak şeklinde tanımlanmıştır.¹²⁶ Zikrin hakikati, zikredilenden başkasını unutmaması,¹²⁷ kalbin devamlı Hakk'la beraber olmasıyla huzur bulması ve unutmaktan kurtulmasıdır.¹²⁸ Yüce Allah Kur'an'da "Beni zikrediniz ki, ben de sizi zikredeyim..." (el-Bakara 2/152) buyurmaktadır. Âyette ifade edilen emre binaen Allah'ı çokça zikretmeyi bütün Müslümanların görevi olarak addeden Osman Necâti çalışmasında, zikir yapmanın önemine değinmiş, zikrullahın ne anlama geldiğini açıklamış ve tasavvuf ehli insanların her zaman zikirle meşgul olmalarını önemsemıştır.

Müellife göre Allah'ı zikir, Allah rızası için yapılan işlere ve söylenen sözlere sıkıca bağlanmaktır. O'nu zikretmek, kalplerin sıfatı ve imanın alametlerindedir. Bunun en faziletlisi ise korku ve huşu dolu bir kalp ile söylenen kelime-i tevhittir.¹²⁹

¹¹⁷ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 120, 178, 248.

¹¹⁸ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 17, 75, 155, 305, 328, 332.

¹¹⁹ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 18, 288.

¹²⁰ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 173.

¹²¹ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 18, 83, 181, 328, 331.

¹²² Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 31, 184, 241, 249.

¹²³ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 76, 155, 332.

¹²⁴ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 86.

¹²⁵ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 268, 291.

¹²⁶ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, trc. Abdülbaki Güneş – Mehmet Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları, 2010), 396; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kocabalı Yayınevi, 2001), 385.

¹²⁷ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009), 300.

¹²⁸ Zafer Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kalem Yayınevi, 2006), 1259.

¹²⁹ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 38.

Osman Necâti, “ وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا / Gündüzü de çalışıp kazanma zamanı kıldık.” (en-Nebe’ 78/11) âyetinin tefsirinde, bedenın gıdası için ne kadar çaba sarf ediliyorsa, kalbin gıdası için de o kadar çaba gösterilmesi gerektiğini söylemiştir. Ona göre, kalbin gıdası olan zikir ne kadar çok yapılırsa o kadar iyidir. Müellif zikrin, ahirette ve kabirde vücudun elbisesi, sırat köprüsü üzerinde nurlu bir yol gösterici, Allah’ın cemalini görmeye vesile, en güçlü amel ve en şiddetli söz olduğunu bildirmiştir.¹³⁰

Müellif, “ إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفَى... / Şüphesiz O, açık olanı da bilir, gizliyi de.” (el-A’lâ 87/7) âyetinin tefsirinde zikr-i cehriye¹³¹ değinmiştir. Ona göre zikr-i cehri caizdir.¹³² Osman Necâti eserinde Hz. Peygamber’in (s.a.s.), yüksek sesle zikretmeyi yasaklamadığını ancak Kur’an tilavetinde, cenazede bulunulduğu sırada ve ölünün yanında yüksek sesle zikretmeyi kerih bir davranış olarak gördüğünü bildirmiştir.¹³³

Müellif, sûfi ehlinin zikr-i cehriyi adet haline getirmesindeki sebebin ise şeytanın vesvesesini kesmek için olduğunu söylemiştir. Yine Allah’ın büyüklüğünü ortaya çıkarmak için de zikr-i cehrinin gerektiğini ifade etmiştir.¹³⁴

3.2.3.2. Nefis ve Mertebeleri

Sözlükte nefis, ruh, can, hayat, nefes, varlık, zat, insan, kişi, hevâ, heves, kan, beden ve bedenden kaynaklanan süflî arzular gibi manalara gelmektedir.¹³⁵ Tasavvufta ise şer ve günahın kaynağı olan, “kötü huy ve süflî arzuların tamamı” anlamına gelen ve kötülüğü emreden nefis manasındadır.¹³⁶ Nefsin yedi mertebesi bulunmaktadır. Bunlar: Nefs-i emmâre, nefis-i levvâme, nefis-i mühlime, nefis-i mutmainne, nefis-i râziye, nefis-i merdiyye ve nefis-i kâmiledir.¹³⁷

Müfessir Osman Necâti, âyetlerin tefsirinde nefse ve nefsin mertebelerine değinmekle birlikte o daha çok kötülüğe sevk eden nefis-i emmâre hakkında açıklamalar yapmakta, insanları nefis-i emmâreye uymamaları hususunda uyarmakta ve ona uyanların ahiretteki kötü durumlarına yer vermektedir. Müellifin, bu açıklamalara değindiği âyetleri aşağıda zikredeceğiz.

¹³⁰ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 16.

¹³¹ Açıkta yapılan zikirdir. Bk. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 300.

¹³² Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 228.

¹³³ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 227.

¹³⁴ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 228.

¹³⁵ İsfahânî, *el-Müfredât*, 1073-1074.

¹³⁶ Süleyman Uludağ, “Nefis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 526-527.

¹³⁷ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 271.

Osman Necâti, “ وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّيَهَا / Nefse ve onu şekillendirip düzenleyene” (Şems 91/7) âyetinin tefsirinde nefsin mertebelerinden söz etmektedir. Müellife göre, nefs-i mutlak,¹³⁸ doğrudan Cenâb-ı Allah'a bir yönelmedir ve böyle bir kimse Allah'ın (c.c.) hükmüne itaatkâr olur. Nefs-i mutmainne, Allah'ın hitabına mazhar olan mertebedir, onda cömertlik, tevekkül, tevazu, ibadetlerde itaat, nimetlere şükür ve Rabbinin rızasına ulaşma gayreti vardır. Nefs-i emmâre ise sahibini daima çeşitli kötülöklere ve şehvi duygulara yönlendirir. Çeşitli hileleri ortaya koyup şerre ve fesada davet eder. Akıllı kimse ise onun oyun ve hilelerini anlayıp daima onunla savaşıır. Yine Osman Necâti'ye göre nefs-i levvâme, nefs-i mutlağın bazen Cenâb-ı Allah'a bazen de tabiatı beşeriye yönelip, onunla meşgul olmasıdır ve nefs-i levvâme, nefs-i emmâre ve nefs-i mutmainne arasındadır. Müellif, nefs-i levvâmenin, iki yüzü olduğunu, bir yüzünün nefs-i emmâre, bir yüzünün ise nefs-i mutmainne olduğunu söylemiştir. İnsanoğlu, nefs-i levvâme sayesinde nefs-i emmâreye İslam nuruyla baktığında onu kınar ve kötü görür, geçmiş günlerde de nefs-i emmâre vasıtasıyla yapmaktan uzak durduğu sâlih amelleri ve itaatsizlikleri düşünüp kendisini kınar ve pişmanlık duyar. Buna göre, nefs-i emmâre daima şer olmakla ondan devamlı şer ortaya çıkar ve daima kendi sevdasına meyleder.¹³⁹

Müellif nefis mertebelerini açıkladıktan sonra insanların nefsin isteklerini yaparak Allah'a (c.c.) ulaşamayacağını ve onun dergâhına nail olamayacağını bildirmiştir. İnsanların düşmanların şerrinden kurtulmak istediği gibi nefs-i emmârenin şerrinden de kurtuluşun yollarını araması gerektiğini söyleyen Osman Necâti,¹⁴⁰ her hastalığın bir devası olduğunu dile getirmiş ve nefsin isteklerine yenik düşme hastalığından kurtulma yolunun da ihlaslı bir kalp ile söylenen kelime-i tevhid olduğunu aktarmıştır.¹⁴¹

Nefs-i emmârenin isteklerinin yapılmaması gerektiğini ve yapıldığı takdirde başa neler geleceğini aktarmak üzere müellif, “ فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ، سَدْعُ الرَّبَّانِيَّةِ،” / O, hemen gidip kendi taraftarlarını çağırсын. Biz de zebânileri çağıracağız.” (el-Alak 96/17-18) âyetinin tefsirinde insanı kötülüğe sevk eden nefs-i emmâreyi kâfirlerin başı olan Ebû Cehil'e benzetmektedir. Ona göre, onun taraftarları, kötü ahlaklılardır. Kalpleri de ilahi lütuflardan mahrumdur. Nefs-i emmâre, böyle bir kalbe Ebû Cehil misali hücum eder. Eğer o nefs-i emmâre dünyada doğru yolu kabul etmeyip Ebû Cehil gibi hevasına tabi

¹³⁸ Müellif, nefs-i mutlak diye bir ayırım yapmaktadır ancak kaynaklarda nefs-i mutlak diye bir tanım geçmemektedir. Ancak biz müfessirin açıklamalarına binaen nefs-i mutlak'tan kastın, yukarıda tanımını verdiğimiz nefis kavramı olarak anlıyoruz.

¹³⁹ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 281-282.

¹⁴⁰ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 7-8.

¹⁴¹ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 282.

olursa onun sahibi ceza gününde zahmet çeker. Böylece nefs-i emmâre ateş hükmünde olup sahibini ateşe sevk eder. Ancak nefs-i emmârenin başı riyâzat¹⁴² kılıcıyla kesilirse, o vakit böyle bir kimse nefs-i emmârenin şerrinden emin olur ve ona uymaz.¹⁴³

Müfessir, bütün azaların nefs-i emmârenin istekleriyle ve kötülükleriyle hareket edip, onun hizmetçisi haline geldiğinde o kimsenin bedeninin cehennem ateşine yar olacağını söylemiş¹⁴⁴ ve “وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِرَتْ / Cehennem alevlendirildiği zaman” (et-Tekvîr 81/12) âyetinin tefsirinde cehennem azabına dahil olan bu insanların o büyük günde, kendi elleriyle kazandıklarını ve nefsi emmârenin belasını en iyi şekilde hissedeceğini bildirmiştir. Müellif, nefs-i emmâreyi altında suyu azalan bir geminin hareketsiz ve sakin bir şekilde durmasına benzetmiş ve onun şerrinden kurtuluş ilacının onu harekete geçiren ateşi durdurmak olduğunu söylemiştir.¹⁴⁵

Son olarak nefsin bir başka mertebesine vurgu yapan müellif, ruhların kabirde bedenleriyle birleştiğinde o vakit her nefsin dünyada yapıp ettiklerinin gözler önüne serileceğini “وَإِذَا النُّفُوسُ رُؤِجَتْ / Ruhlar (bedenlerle) eşleştirildiği zaman.” (et-Tekvîr 81/7) âyetinin tefsirinde bildirmiş, dünyada yapılan salih amellerin nefs-i mutmainneye, kötü amellerin ise nefs-i mütemerrideye¹⁴⁶ karşılık geldiğini söylemiştir.¹⁴⁷

3.2.3.3. Seyrü Sülûk

Lügatte "seyr" gezmek, "sülûk" de yürümek ve yolda gitmek anlamındadır.¹⁴⁸ Tasavvufta seyr, “Cehaletten ilme, kötü ve çirkin huylardan güzel ahlaka, kendi vücudundan Hakk'ın vücuduna doğru hareket etmesi” anlamına gelir. Sülûk de tasavvuf yoluna girmiş kişiyi Hakk'a vuslata hazırlayan ahlaki eğitimidir.¹⁴⁹ Seyrü Sülûk, bir şeyhin öncülüğünde ve denetiminde, Allah'a vuslat için çıkılan manevi ve ruhi yolculuktur.¹⁵⁰

Osman Necâti eserinde seyrü sülûk için üç özelliğe sahip olunması gerektiğini bildirmekte ve bu özellikleri şöyle sıralamaktadır: İlk olarak seyrü sülûk eden kişinin yemediğini, yani zaruret miktarınca az yediğini söylemiştir. İkinci olarak uyumadığını yani uykunun çok fazla bastırıldığı vakitte

¹⁴² Nefsin isteklerini kesip, asgariye indirmek ve nefse zor gelen şeyleri yapmaktır. Bk. Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 191.

¹⁴³ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 334-335.

¹⁴⁴ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 135-136.

¹⁴⁵ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 141-142.

¹⁴⁶ Dikbaşlılık eden, dik kafalı anlamına gelmektedir. Bk. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat* (Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997), 927.

¹⁴⁷ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 136.

¹⁴⁸ İsfahânî, *el-Müfredât*, 508.

¹⁴⁹ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 185.

¹⁵⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 312; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 238.

az uyduğunu dile getirmiştir. Üçüncü olarak ise konuşmadığını, yani zaruret miktarınca kısa konuştuğunu bildirmiştir. Bu özelliklerle kişinin Hakk'a ulaşacağını haber vermiş kim de çok uyursa onun vücudunun hasta, işlerinin ise zor olacağını bildirmiştir.¹⁵¹

Müellif, “ وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا / Uykunuzu bir dinlenme (sebebi) kıldık” (en-Nebe' 78/9) âyetinin tefsirinde çok uyumanın boş bir iş ve gaflet olduğunu, çok uyumakla Allah'ın huzurundan ve kendine yararlı olabilecek işlerden mahrum kalındığını dile getirmiştir. Ayrıca evliyaların az uyuma ve az yeme ile maksatlarına ulaştıklarını bildirmiştir. Buna örnek olarak evliyaların en büyüğü olan Rasulullah'ın her gece yatsı namazından sonra iki saat boyunca ehl-i beyti ile sohbet edip, ailesi ve çocukları yattıktan sonra kalkıp iki rek'at nafîle namaz kıldığını ve seccade üzerinde oturup huşu ile dalıp sabah namazına bir saat kalıncaya dek o hal üzere kendinden geçtiğini, ardından kalkıp on rek'at teheccüt namazı, üç rek'atta vitir namazı kıldığını, ailesini ve çocuklarını uyandırıp, sabah olduğunda sabah namazının sünnetini kılıp mescide gittiğini nakletmiştir.¹⁵²

3.2.3.4. Kalp

Kalbin sözlük anlamı, bir şeyin altını üstüne getirmektir.¹⁵³ Tasavvufta ise ilahi hitabın mahalli ve muhatabı anlamına gelir.¹⁵⁴ Bir et parçasından ibaret olan kalp, ruhun madeni ve kaynağı olarak kabul edilir.¹⁵⁵

Osman Necâti, “ وَالسَّمَاءَ وَمَا بَنَاهَا / Göğe ve onu bina edene andolsun” (eş-Şems 91/5) âyetinin tefsirinde arif ehline göre kalbin yedi tabakası olduğunu söylemiştir. Bunlar: İslam cevherinin ocağı olan *sadr*; müşahede ve mükaşefe ocağı olan *fuat*; iman ocağı, mü'mine ait olan *kalp*; ilahi aşkın ocağı olan *şegaf*; sevginin sadece Allah'a mahsus olduğu *habbetü'l-kalb*; sevda ve ledünnî ilmin ocağı olan *siveyda* ve ilahi nurların tecelli ettiği kâmil kimsenin kalbidir.¹⁵⁶

Müellif, kalbin tabakalarının olduğu gibi iki kapısının da olduğunu söylemiştir. Ona göre bu kapılardan biri, halka yani dünyalık işlere; bir yönü de Hakk'a yani Yüce Allah'a açılmaktadır. Eğer insanın uğradığı kapı Hakk olup giriş ve çıkışları ondan olursa o kimse dârü'l-ukbâda sultan olur. Eğer onun giriş ve çıkışları halka, yani dünyalık şeylere açılan kapıdan olursa orada hüküm nefsi emmâre'nin olur. Bu sûrette müellif, “Böyle bir kimsenin kalbi nifaktan, ameli riyadan, lisanı yalandan, gözü hiyanetlikten uzak durmaz ve doğru yolu bulamaz.” demiştir.¹⁵⁷

¹⁵¹ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 14.

¹⁵² Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 13.

¹⁵³ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 306.

¹⁵⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 203.

¹⁵⁵ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 306.

¹⁵⁶ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 17, 280. Ayrıca Bk. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 203.

¹⁵⁷ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 249.

Kalbin dünyalık işlere yönelmesiyle doğru yolu bulamayacağını söyleyen müfessir, nefs-i em-mârenin esiri olan kalbi bu hastalıktan kurtaracak deva yollarını da zikretmiştir. Hastalıklı olan kalbin deva bulacağı beş amelden bahseden müellif, bunları “ وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا / Geceyi bir örtü yaptık” (en-Nebe’ 78/10) âyetinin tefsirinde şöyle sıralamıştır: Salih ameller yapmak, devamlı Kur’an okumak, ibadetleri ihlas ile yapmaya çalışmak, gece olduğunda kusurları örtmeye çalışmak, tevazu ile Cenâb-ı Mevla’ya hizmet etmektir.¹⁵⁸

3.2.3.5. İnsan-ı Kâmil

İnsan-ı kâmil, sözlükte, ilahi ve kevni, külli ve cüz’i bütün âlemleri kendinde toplamış, olgun ve yetişkin insan anlamındadır.¹⁵⁹ Tasavvufta ise Allah’ın yeryüzündeki halifesi olması sebebiyle onun bütün isim ve sıfatlarına mazhar olan ve varlığın esas mertebelerini tümüyle kendisinde top-layan insandır.¹⁶⁰ İnsan-ı kâmile ulaşan, Hakk’a ulaşmış olur, insan-ı kâmil gören Hakk’ı görmüş gibidir.¹⁶¹

Osman Necâti, eserinde insan-ı kâmile ve kâmil bir mü’minin nasıl olması gerektiğine “ وَجَعَلْنَا / Ve geceyi örtü kıldık.” (en-Nebe’ 78/10) âyetinin tefsirinde değinmiştir. Müellife göre nasıl ki bir elbise, insanı örter ve ayıplarını gizlerse, kâmil mü’min de, mü’min kardeşlerinin kusurlarını ve ayıplarını gece gibi örter, mü’min kardeşinin üzüntüsüyle üzülür ve sevinciyle mutlu olur. Böylece bu davranışlarla insanlar, insan-ı kâmil olur ve tevazu makamına ulaşır, Hz. Peygamber’in yolundan gitmiş sayılır ve Hz. Peygamber’in ahlakıyla ahlaklanmış olur.¹⁶²

Yine “ وَلَا يَحُضُّ عَلَىٰ طَعَامِ الْمُسْكِينِ / Ve yoksulu doyurmaya teşvik etmez.” (el-Mâûn 107/3) âyetinin tefsirinde, kâmil mü’minin bir özelliği olarak, Allah (c.c.), neyi yasakladıysa, o şeyle meşgul olmaktan kendisini uzak tutar ve o şeyi yapmaktan dolayı utanır, yine Allah (c.c.), neyi emrettiyse, onu yerine getirmemesi hususunda da Allah’tan korkar ve o emri yerine getirir, demiştir.¹⁶³

SONUÇ

Müderres Osman Necâti, tefsir, hadis ve tasavvuf ilmine vakıf olan, hayatını ilme ve İslâm’a adanmış fazilet sahibi bir zattır. Müellif, bu ilmî birikimleriyle telif ettiği *Tefsîru'n-Necât* adlı eserini insanlığa sunmuştur.

¹⁵⁸ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 15.

¹⁵⁹ Seyyid Şerîf Cürcânî, *et-Ta'rifât*, trc. Arif Erkan (İstanbul: Bahar Yayınları, 1997), 30.

¹⁶⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 186; Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 309.

¹⁶¹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 135.

¹⁶² Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 14.

¹⁶³ Necâti, *Tefsîru'n-Necât*, 391.

Kur'an-ı Kerim'in son cüzünde yer alan sûrelerin tefsirini kapsayan *Tefsîru'n-Necât*, rivâyet ve dirâyet metodunun birlikte uygulandığı, tasavvufî tefsir özelliklerini üzerinde barındıran bir tefsir örneği ve mirasıdır. Müellif, eserini her seviyeden insanın okuyup anlayacağı sade bir üslupla telif etmiştir. Bu sebeple araştırmanın neticesinde müellifin bu eseri yazmaktaki amacının daha çok Kur'an'ın kolaylıkla anlaşılmasını sağlamak, okuyanların manevî duygularını artırmak, Allah'a ve Peygamber'e olan bağlılıklarını artırmak olduğunu söyleyebiliriz.

Osman Necâti, tefsirinde takip ettiği metodu genellikle eserin tamamında uygulamıştır. O, Kur'an'ın son cüzünü baştan sona kadar ele alıp ayetleri tefsir etmiş; bu işlem esnasında Kur'an'ı Kur'an'la, sünnetle, sahabe ve tâbiîn sözleriyle ve nüzul sebepleri ile tefsir etme yoluna gitmiş; ancak rivâyet malzemesini sened ve metin bakımından tenkide tabi tutmamıştır. Müellif, hadisleri; tefsirinde açıklayıcı bir unsur olarak kullanmanın yanında, âyetin tefsirini yaptıktan sonra yorumunu teyit eden âyet veya hadis nakletmeyi ihmal etmemiştir. Müellif bu konuda hassas davranmış, yorumlarına karşı oluşabilecek itirazlara imkân tanımamak için açıklamalarını delille ispat etmeyi tercih etmiştir.

Müellif fikhî meselelerde Hanefî mezhebi dışındaki diğer mezheplerin farklı görüşlerini de aktarmış ancak karşı görüşleri inkâr etmeye veya çürütmeye kalkışmamış, bir görüş tercihinde de bulunmamıştır. İtikâdî meselelerle ilgili âyetleri ise herhangi bir mezhep görüşüne yer vermeksizin tefsir etmeyi tercih etmiştir.

Osman Necâti, eserinde işârî tefsir unsurlarına da yer vermesi yönüyle rivâyet ve dirâyet metodunu en güzel şekilde sunmuştur. Müellif, eserinde pek çok tasavvufî terimlere yer vermiş ve tasavvuf ehli kimselerin sözlerini önemsemiş ve âyetlerin tefsirini onların görüşleriyle zenginleştirmeyi tercih etmiştir.

Osman Necâti'nin *Tefsîru'n-Necât* adlı tefsiri, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinin yaşandığı bir süreçte kaleme alınan, yakın bir tarihte telif edilen ve oldukça önemli bilgileri ihtiva eden bir eser olmasına karşılık, meşhur bir tefsir hüviyetini hâiz değildir.

Osman Necâti ve *Tefsîru'n-Necât*'la ilgili bilgilerin kapsamlı bir şekilde derlendiği bu çalışmamızla, eserin gerek muhteva gerekse metodu hakkında ayrıntılı bilgiler vererek, eserin önemine dikkat çekilmeye ve bu mühim tefsir ile müellifinin insanlar tarafından keşfedilmesine katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Son olarak bu eserin, hacmi pek büyük olmamasına rağmen gün ışığına çıkarılması ve insanların istifadesine sunulması gerektiği kanaatini taşıyoruz.

KAYNAKÇA

- Abay, Muhammet. “Osmanlı Döneminde Yazılan Tefsirle İlgili Eserler Bibliyografyası Tefsirler, Haşiyeler, Sûre Tefsirleri, Tercümelere”. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 6 (1999): 249-303.
- Abay, Muhammet. *Osmanlı Dönemi Müfessirleri*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 1992.
- Algar, Hamid. “Molla”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30: 238-239. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Alpaydın, Mehmet Akif. *Osmanlılarda Türkçe Tefsir Geleneği*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2016.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük Tefsir Tarihi*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1973.
- Birişik, Abdülhamit. “Tefsir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40: 281-290. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fi. *el-Câmi' u's-sabîh*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2002.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf. *et-Ta' rrfât*. Trc. Arif Erkan. İstanbul: Bahar Yayınları, 1997.
- Demir, Ziya. *XIII.-XVI. y.y. Arası Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Çalışmaları*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. 8.baskı. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997.
- Erginli, Zafer. *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kalem Yayınevi, 2006.
- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekir. *el-Musannef fi'l-ehâdîs ve'l-âsâr*. Beyrut: Darü'l Kurtuba, 2006.
- İpşirli, Mehmet. “Huzur Dersleri”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17: 441-444. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- İsfahânî, Râgıb. *el-Müfredât*. Trc. Abdülbaki Güneş – Mehmet Yolcu. İstanbul: Çıra Yayınları, 2010.
- Kâdî, Abdülfettâh. *Sahabe ve Müfessirlere Göre Esbâb-ı Nüzûl*. Trc. Salih Akdemir. Ankara: Fecr Yayınları, 1986.
- Kaya, Murat. *Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Kadar (1839-1908) Matbu Türkçe Kur'an-ı Kerim Tercüme ve Tefsirleri*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2001.
- Kılavuz, Saim. *Ana Hatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2012.
- Mertoğlu, Mehmet Suat. “Tefsir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40: 290-294. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

- Necâti, Osman. *Tefsîru'n-Necât*. İstanbul: Mühendishâne-i Berr-i Hümâyün Matbaası, 1288/1871.
- Özel, Mustafa. "Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler II". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2002): 109-148.
- Sıcak, Ahmet Sait. *Kur'ân Tefsirinde Öznellik*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2013.
- Süreyya, Mehmed. *Sicill-i Osmâni*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmi' u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Şur'ân*. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1994.
- Tahir, Bursalı Mehmed. *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Meral Yayınevi, 1971.
- Turgut, Ali. *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1991.
- Uludağ, Süleyman. "İşâri Tefsir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23: 424-428. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Uludağ, Süleyman. "Nefis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32: 526-529. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2001.
- Yılmaz, Hasan Kâmil. *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2004.
- Zehebî, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsîr ve'l Müfessirîn*. b.y.: Darü'l Kütübü'l Hadîs, 1976.
- Zürkânî, Muhammed Abdü'l-azîm. *Menâbilü'l-İrfân fî Ulümü'l Kur'ân*. thk. Fevâz Ahmed Zemerlî. Beyrut: Darü'l Kitâbü'l Arabî, 1996.